

Anna Pączek (annatpaczek@gmail.com)

Studia Doktoranckie, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska

Odnowa zabytkowych obszarów miejskich jako odpowiedź na potrzebę zrównoważonego rozwoju przy zachowaniu tożsamości miejsca. Przypadek Hankou (Chiny)

The renewal of monumental urban areas as a response to a demand for sustainability while maintaining identity of the location. A case of Hankou (China)

Streszczenie

W artykule przedstawiono wagę ochrony dziedzictwa w odnowie obszarów miejskich, a także potrzebę wykorzystania ekonomicznych i społecznych procesów na korzyść zrównoważonego rozwoju, na przykładzie terenu dawnej koncesji międzynarodowej w Hankou, obecnej dzielnicy Wuhan w prowincji Hubei w Chinach. Autorka dowodzi iż, aby chęć utrzymać zdrową tożsamość miasta, uzasadnione jest tworzyć nowe obiekty, w harmonii z historyczną architekturą i tkanką miejską.

Słowa kluczowe: ochrona zabytków, zrównoważony rozwój, kolonializm

Abstract

The paper stresses the importance of heritage preservation in urban renewal and the need to use the economic and social processes that occur in the area for the benefit of sustainable development, with the example of former international concession in Hankou in Chinese province of Hubei. The author proves that in order to maintain a healthy urban identity it is justifiable to create architecture in harmony with pre-existing architecture and urban tissue.

Keywords: heritage preservation, sustainable development, colonialism

1. WSTĘP

Hankou jest obecnie dzielnicą stolicy chińskiej prowincji Hubei, Wuhan. Miasto o przemysłowym rodowodzie jest krajowym epicentrum zanieczyszczeń, stanowi więc dobrą ilustrację konieczności dążenia do zrównoważonego rozwoju w poszanowaniu tożsamości miejsca. Pamiętając o zjawisku rozrostu obszarów miejskich oraz zagęszczającej się populacji Chin, należy dążyć do optymalizacji istniejącego stanu. Historyczne Hankou staje przed kolejnym wyzwaniem – pogarszająca się jakość powietrza nie tylko zagraża zdrowiu mieszkańców, ale sprawia, że ochrona zabytków architektury jest trudna.

Autorka podkreśla wagę ochrony dziedzictwa w odnowie obszarów miejskich, rozumianej jako zespół działań oraz środków administracyjno-prawnych, mających na celu ich rewitalizację, a także potrzebę wykorzystania ekonomicznych i społecznych procesów na korzyść zrównoważonego rozwoju. Ze względu na ograniczone zasoby finansowe ze strony rządu lokalne władze muszą szukać wsparcia u prywatnych inwestorów przez partnerstwo oparte na wzajemnych korzyściach. Nowe okoliczności skutkują wyzwaniami, takimi jak gentryfikacja i przesiedlenia – to tylko niektóre z konsekwencji społecznych poprawy jakości zabudowy i komercjalizacji zabytkowych obszarów. Pozostaje także problem logistyczny, z którym boryka się wiele miast o historycznej zabudowie – profile dróg stworzone są dla pieszych, nie dla intensywnego ruchu samochodowego – rodzi to potrzebę ograniczenia czy zamknięcia ruchu kołowego w granicach centrum.

Autorka uważa, iż aby zachować tożsamość miasta, słuszne jest tworzenie i ochrona architektury oraz utrzymywanie środowiska miejskiego, które pasuje do wcześniej istniejącej koncepcji urbanistycznej, przy zachowaniu gabarytów, charakteru, form architektonicznych oraz skali urbanistycznej, stosownej do stanu istniejącego oraz tradycji miejsca. Nie oznacza to wcale ograniczenia czynności do ochrony, ale zezwolenie na projektowanie nowych obiektów w harmonii z historyczną architekturą, nie zaburzając tym samym oryginalnej tkanki miejskiej.

2. ZAKRES I METODYKA PRACY, STAN BADAŃ

Problematyka architektury kolonialnej wyłącznie w koncesjach handlowych portowych miast Chin została opisana po raz pierwszy przez Tess Johnson¹.

Opracowania na temat Hankou do lat 90. XX wieku dotyczyły w większości zagadnień socjologicznych, politologicznych, ekonomicznych oraz historycznych². Obszar występuje w wielu publikacjach dotyczących imperializmu³, a zwłaszcza w licznych pracach Williama Rowe'a⁴ oraz w wydawnictwie dotyczącym chińskich portów otwartych na Zachód autorstwa Roberta Bickersa i Isabelli Jackson⁵.

Dyskusja na temat dziedzictwa architektury w Hankou została podjęta po raz pierwszy w 2008 roku dzięki wystąpieniu Yuan Ding⁶ na symposium ICOMOS w Quebecu oraz grupy Huang Huan, Bert Smolders i Jos Verweij⁷ na 44. Kongresie ISCOCARP w Dalian.

Aspekty urbanistyczne ochrony dziedzictwa omówione są w artykule tych autorów⁸, a także w planach zagospodarowania i rewitalizacji wydanych przez Biuro Planowania Przestrzennego miasta Wuhan⁹.

Podstawowymi dostępnymi źródłami kartograficznymi są mapy Hankou z drugiej połowy XVIII wieku: sporządzona przez władze lokalne w 1877 roku¹⁰ oraz przez armię japońską w 1915 roku¹¹. Topografię obszaru po rewolucji kulturalnej pokazuje mapa wykonana w okresie II wojny światowej przez armię amerykańską¹².

Badany obszar dawnych koncesji zagranicznych w Hankou nie posiada aktualnego, kompleksowego opracowania o charakterze naukowym, traktującego wyłącznie o zagadnieniach związanych z architekturą i urbanistyką, które dotyczyłoby historii, stanu obecnego oraz zagadnień konserwatorskich i społecznych. Niniejsza praca ma na celu zwrócenie uwagi na ten brak, przez wzgląd również na walory rekreacyjne i dziedzictwo terenu, perspektywę rekultywacji i rewaloryzacji oraz dalszego rozwoju na zasadzie kontynuacji formy architektonicznej i urbanistycznej. Potencjał drzemący w tym obszarze, zarówno turystyczny, jak i ekonomiczny, na który zwraca uwagę autorka, mógłby pośrednio posłużyć staraniom o objęcie szczególną ochroną konserwatorską tego obszaru.

Praca o charakterze porównawczo-syntetycznym zbiera dotychczasowe materiały dotyczące badanego obszaru, porządkując je w jeden zwarty materiał w oparciu o kwerendę archiwalną dostępnych źródeł naukowych.

Synteza uzupełniona jest przez inne metody badawcze, takie jak:

- własne badania terenowe – odbyte na terenie koncesji zagranicznej w Szanghaju we wrześniu 2017 roku (w ramach innego projektu badawczego autorki dotyczącego Chin),
- analiza porównawcza w oparciu o materiały archiwalne w opozycji do stanu obecnego.

3. HANKOU I KONURBACJA WUHAN

Hankou to największy port nad „Długą Rzeką” – Jangcy – która stanowi najważniejszy szlak komunikacji śródlądowej w Chińskiej Republice Ludowej (il. 1). Do 1949 roku było osobnym miastem, później zostało połączone z Hanyang i Wuchang, aby stworzyć stolicę chińskiej prowincji Hubei – Wuhan. Jest to obecnie najbardziej zaludnione miasto centralnych Chin.

Traktat tienciński, podobnie jak traktat nankiński, był konsekwencją zawirowań, które wynikały z kolonialnych interwencji zbrojnych, m.in. drugiej wojny opiumowej. Aby uniknąć zajęcia Pekinu przez koalicję brytyjsko-amerykańską, rządzący wtedy cesarz Xianfeng z dynastii Qing, nie mając innego wyjścia, zgodził się na zawarcie porozumienia. Oznaczało to przymusowe otwarcie chińskich portów dla handlu zagranicznego oraz legalizację handlu brytyjskim opium na terenie cesarstwa chińskiego. Na mocy traktatu zawartego w Tiencinie w 1858 roku port w Hankou został przymusowo otwarty dla handlu zagranicznego. Trzy lata później w mieście przyznano koncesję handlową Wielkiej Brytanii, Francji, Rosji, Japonii

oraz Niemcom. Oznaczało to udzielenie zgody kraju macierzystego na działalność handlową i gospodarczą na wyznaczonym obszarze przez państwa kolonizujące. Dzięki temu na miejscu powstało bądź otworzyło swoje oddziały wiele zagranicznych przedsiębiorstw. Szacuje się, że na całym obszarze mieszkało ok. 1500 obcokrajowców¹³. Podobne koncesje powstały w innych chińskich miastach – chociażby w Szanghaju.

Naturalną konsekwencją tych wydarzeń była potrzeba nowych realizacji architektonicznych. Co za tym idzie, styl, w jakim powstawała architektura na tym terenie, był uwarunkowany przez kraj zarządzający daną koncesją (np. widoczna na il. 2 część brytyjska portu w Hankou).

Warto zauważyć, że przez dziesięć lat wartość dziedzictwa Hankou, a także obszarów przemysłowych, które powstały w tym samym czasie w dawnym Hanyangu, była umniejszana przez badaczy¹⁴. Nie powstawały na ten temat prace naukowe ani nie podjęto wysiłków, aby teren wpisać na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Jako powody wskazywano brak wpływu różnic kulturowych pomiędzy ówczesnymi Chinami a pięcioma krajami, koncesji na styl, nie tylko budowania, planowania urbanistycznego, ale także życia na tym obszarze¹⁵. Co więcej, w przypadku Hanyangu rozwój chińskiego przemysłu sprawił, że wszystkie budynki zostały zastąpione nowymi, a pamięć o historii rozwoju przemysłu na tym obszarze została zredukowana do jednego małego muzeum. Inna jest sytuacja Szanghaju, gdzie budynki w stylu europejskim są obecnie w świetnym stanie i stanowią wizytówkę miasta. Obszar tej koncesji jest szacunkowo dwa razy mniejszy niż Hankou¹⁶. Imponująca dzielnica, określana jako „skrzyżowanie Huddersfield i Brukseli”¹⁷ (il. 3), była solą w oku Mao Zedonga, przypominającą o przyporządkowaniu Chin zachodnim mocarstwom. Wkrótce po jego dojściu do władzy wszyscy właściciele budynków zostali wypędzeni, a wszelkie świątynie na tym obszarze zostały zrównane z ziemią. Architektura mieszkalna i handlowa pozostały nietknięte. Zaniedbany obszar był jednak stale zalewany przez wody rzeki, brakowało wałów przeciwpowodziowych, podmywane były budynki, a ludzie służyli ulicą niczym kanałem wodnym. Warto jednak wspomnieć, że do obecnej kondycji budynków przyczynił się przede wszystkim dwuletni gruntowny remont o wartości inwestycji szacowanej na 300 milionów funtów¹⁸. Odbudowa była częścią przygotowań do wystawy World Expo, która odbyła się w maju 2010 roku. Całość kosztów przedsięwzięcia ocenia się na 30 miliardów funtów. Zmiany, które przyniosła odbudowa koncesji, to przede wszystkim redukcja biegnącej tam autostrady z jedenastu (il. 4–5) do czterech pasów, do stanu zbliżonego do tego z lat 30. XX wieku (il. 3). Ruch został przekierowany do podziemnych tuneli, a odzyskany teren zamieniony w promenadę, z posadzoną zielenią i dwoma tysiącami nowych ławek (il. 6). Wiele znaczących budynków, takich jak hotel Peace i hotel Peninsula, zostały ponownie otwarte, a miejsca jak Shanghai Club – elitarne miejsce spotkań towarzyskich – zostały odrestaurowane i wróciły do starej funkcji.

Wuhan został wpisany na chińską Listę Narodowych Miast Historycznych dopiero w 1986 roku¹⁹. Jest nazywany „Stolicą Rewolucji” ze względu na fakt, iż stał się punktem centralnym rozgrywek politycznych rewolucji roku 1911, która doprowadziła do obalenia dynastii Qingów i powołaniu Republiki Chińskiej. To określenie bardzo ogranicza postrzeganie Wuhanu w pełni jego walorów. Z jednej strony świadomość społeczna na temat wartości

dziedzictwa dawnych koncesji jest znikoma. Budynki w znacznej części nie są skatalogowane ani otoczone ochroną konserwatorską. Szacuje się, że od 1980 roku doszczętnie zniszczonych zostało ok. 100 obiektów, w tym wiele umieszczonych na liście zabytków²⁰. Podobnie zdarzyło się niegdyś w Białym Mieście w Tel Awiwie, które jest dziedzictwem stylu międzynarodowego z pierwszej połowy XX wieku i było miejscem dewastacji oraz samowoli budowlanych. O ile w przypadku Izraela udało się uzyskać wpis na listę miejsc dziedzictwa kulturowego, o tyle w Chinach brakuje zarówno odgórnego, jak i społecznej inicjatywy do ochrony pozostałości terenów pokoncesyjnych. Z drugiej strony istnieją hipotezy, że rewolucja kulturalna w Chinach nie doszłaby do skutku, gdyby nie konsekwencje wojen opiumowych i przymusowe otwarcie na świat, którego najbardziej namacalnym i monumentalnym objawem było stworzenie koncesji, a tym samym budowa architektury zakorzenionej w innych kręgach kulturowych²¹.

4. WYZWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA ARCHITEKTURY W HANKOU

Aby rozważyć wyzwania ochrony dziedzictwa Hankou, należy spojrzeć na obszar Wuhan jako całość. Warto zauważyć, że o ile okres trwania koncesji na terenie całego miasta datujemy od 1861 do 1896 roku, o tyle w przypadku zespołu dziesięciu budynków zachowanych do dzisiaj przypada on wcześniej. Mimo to w klasyfikacji National Famous Historical and Cultural Cities w Chinach Wuhan został zaliczony do miast ogólnej tradycji. Wynika to z braku jasnej definicji *miasta historycznego* w chińskim ustawodawstwie oraz braku jakichkolwiek ram czasowych, które byłyby przydatne w określaniu kategorii zabytków²². Zatem znaczenie Wuhan jako obszaru dziedzictwa rewolucji przemysłowej i kulturalnej, a także międzynarodowej architektury, zostało pominięte²³.

Konsekwencją tego jest pierwsze wyzwanie – ograniczona świadomość społeczna w zakresie wartości historycznej XIX-wiecznej architektury Hankou i Hanyang. Wynika ona również z oceny okresu, w jakim ta architektura powstawała. Wojny opiumowe, przegrane przez cesarstwo chińskie, były preludium do wewnętrznego osłabienia państwa. Po śmierci cesarza Xianfeng na tronie zasiadł jego małoletni syn Tongzhi, ale rzeczywiste rządy objęła Cesarzowa Wdowa, Cixi. Okres jej regencji zapisał się na kartach historii jako pogłębienie izolacji i zacofania oraz klęska militarna. Dzięki manipulacjom cesarzowa utrzymała faktyczną władzę aż do swojej śmierci w 1908 roku. Skorumpowana i niewydolna machina biurokratyczna, napędzana przez konserwatywną mandżurską elitę skupioną wokół dworu w Pekinie, umacniała pozycję cudzoziemców. Wspomniany już traktat tenciński był tylko kolejnym z serii tzw. traktatów nierównoprawnych, narzucanych Chinom przez światowe mocarstwa. Wprowadzały one przywileje celne dla imperiów kolonialnych, prawnie nakazywały zezwalać na tworzenie obszarów kontrolowanych przez inne kraje oraz zmuszały cesarstwo do wypłaty wysokich kontrybucji. Architektura koncesji traktowana jest więc często jako wstydlivy relikw kolonializmu, czego przykładem jest całkowite zrównanie z ziemią dzielnicy Hanyang.

Zabudowa została zamieniona na nowe obiekty przemysłowe, a historia dzielnicy prezentowana jest w małym muzeum, jedynym pozostawionym w historycznym kształcie budynku²⁴.

Istnieją przypadki budynków z czasów koncesyjnych, które udało się zachować w bardzo dobrym stanie, na przykład mieszkalny budynek w stylu neorenesansowym w brytyjskiej części Hankou (il. 7). Jednak ograniczona świadomość społeczna w połączeniu z negatywnym nastawieniem, wynikającym z uwarunkowań historycznych, mają swoje konsekwencje w niskim priorytecie ochrony zabytków w rządowych oraz lokalnych planach finansowych. To z kolei rodzi zaniedbanie w postaci braku kontroli nad przebudowami i adaptacjami budynków, kwalifikującymi się do kategorii samowoli budowlanych (il. 8–9). Wiele budynków jest zarządzanych przez korporacje, co zniechęca małych inwestorów do lokowania kapitału w historycznych obszarach. Wzrost cen dzierżawy gruntów w centrach finansowych i biznesowych stanowi bezpośrednie zagrożenie dla historycznej zabudowy. Spowodowane jest ono większą opłacalnością nowych inwestycji, przynoszących większe zyski niż starania się o zachowanie istniejących budynków. W tym przypadku potrzebne będą również zespoły mieszkaniowe, do których będzie można relokować mieszkańców z historycznego centrum. Proces relokacji wiązały się z ofertą rekompensat dla wysiedlonych osób²⁵.

Ponadto czynniki środowiskowe, takie jak wysoki stopień zanieczyszczenia powietrza i wpływ nasilonego transportu samochodowego, skracają żywotność relikwów architektury. Drogi tworzone dawniej dla ruchu pieszego bądź konnego nie są przystosowane do ruchu samochodowego. Wuhan jest kolebką rozwoju przemysłowego Chin. To, co stało się motorem napędowym rozwoju miasta, stało się jego przekleństwem²⁶.

5. UTRZYMANIE TOŻSAMOŚCI HISTORYCZNEJ LOKALIZACJI W ODNOWIE MIEJSKIEJ

Aby sprostać wymienionym zagrożeniom, należy odtworzyć proces, który sprawił, że w 1911 roku Wuhan stał się nieformalną stolicą państwa. Opisuje się go jako stymulację dokonaną przez zachodnią kulturę. Zrodziła ona reakcję Chin, która miała wywołać rewolucję kulturalną. To właśnie w Wuchang, w południowo-wschodniej części konurbacji, 10 października dokonało się powstanie, które zapoczątkowało rewolucję Xinhai, zwaną też chińską rewolucją 1911 roku²⁷. Kluczem do utrzymania w Wuhan tożsamości historycznej jest akceptacja przeszłości jako warunku koniecznego do zachowania integralności, z dziedzictwem wszystkich trzech dzielnic²⁸.

Pierwszym krokiem jest podnoszenie świadomości społecznej dziedzictwa, wartości kulturalnej i architektonicznej. Obszar Hankou jest świadectwem historii. Na przykładzie Szanghaju, gdzie obszary portu i dawnej koncesji stały się modną dzielnicą miasta, widać, że jest to sposób na promocję i tworzenie nowych miejsc pracy, obsługujących zapotrzebowanie na usługi dla turystów²⁹.

Kluczowym rozwiązaniem jest ochrona istniejących budynków oraz tworzenie nowej architektury w ramach istniejącej, historycznej tkanki miejskiej. W następnym rozdziale

omówiono nowatorskie rozwiązania prawne, mające na celu odnowę historycznej struktury miejskiej. Potrzeba ich stworzenia wynikała ze stanu technicznego wielu budynków oraz konieczności pokrycia wysokich kosztów ich renowacji, na które środki można zdobyć np. przez umowy wzajemne pomiędzy lokalnymi władzami a inwestorami³⁰.

Należy też wspomnieć o potrzebie tworzenia obszarów zieleni i ochronie tych istniejących. Na całym obszarze Wuhan znajdują się okazy drzew, które mają więcej niż 100 lat. Należy je otoczyć bezwzględną ochroną, a wcześniej dokonać inwentaryzacji zieleni w mieście. Konieczne jest także tworzenie nowych wysp zieleni oraz otaczanie nią traktów komunikacyjnych. Wiele nielegalnie powstałych budowli, które będą podlegać zburzeniu, może zwolnić grunt pod nowe parki czy place zabaw.

Obszary koncesji zagranicznych w Hankou powstały jako strefy powolnego ruchu, zatem spory problem stanowi tam obecność ruchu zmotoryzowanego³¹. Należy ograniczyć transport do pieszego i rowerowego, zaś w skali aglomeracji należy zapewnić podziemną, szybką zbiorową komunikację za pomocą sieci metra. Parkingi dla prywatnych samochodów usytuowane byłyby na obrzeżach centrum, a drogi dojazdowe zamienione na jednokierunkowe. Należy bezwzględnie chronić pierwotny profil dróg oraz pierwotne pierzeje kwartałów zabudowy, zwłaszcza w sytuacji nowych inwestycji. Priorytetem powinien być rozwój ruchu rowerowego, zarówno wśród mieszkańców, jak i turystów.

6. NOWE ROZWIĄZANIA PRAWNE W ODNOWIE TKANKI MIEJSKIEJ

Inwestorzy niechętnie lokują kapitał w renowacji zabytków ze względu na niekorzystny stosunek zysku do kosztów adaptacji nieruchomości. Aby zaangażować ich w ochronę dziedzictwa historycznego centrum, stworzono rozwiązanie prawne w postaci Partnerstwa Publiczno-Prywatnego (PPP)³². Polega ono na łączeniu możliwości uzyskania użytkownika wieczystego gruntu pod nowe inwestycje, niekoniecznie w centrum miasta, pod warunkiem wkładu w renowację zabytków architektury. Przykładem są nowe inwestycje skupione wokół traktu kolejowego w Hankou. Przeznaczenie środków uzyskanych w formie wkładu jest jawne i może to być konserwacja zabytków, tworzenie muzeów czy mechanizmów promocji. Ponadto możliwe jest wykorzystanie ich do rozwoju zabudowy mieszkalnej dla relokowanych z centrum mieszkańców. Warto zauważyć, że wzrost kosztów dzierżawy gruntów rodzi w konsekwencji podniesienie poziomu cen wynajmów przestrzeni biurowej. Może być traktowany jako zagrożenie, jednakże dzięki niemu wiele historycznych budynków zostaje ponownie przywróconych na rynek nieruchomości. Dzieje się tak ze względu na popyt na wynajem determinowany przez lokalizację, bez względu na standard przestrzeni.

Drugie rozwiązanie jest skierowane do mieszkańców. Jest to propozycja przekazania prawa własności domu pod warunkiem utrzymywania nieruchomości w dobrym stanie

technicznym³³. Zbiór takich mikroczynności może polepszać ogólną jakość przestrzeni miejskiej, nie wymagając inwestycji ze strony miasta. W mniejszej skali oferuje wzajemne korzyści podobne do PPP. Właściciel, inwestując w swoją nieruchomość, podnosi jej wartość, a dzięki ogólnej poprawie standardu i popularności okolicy ceny sprzedaży rosną. Wydatek na poprawienie stanu budynku okazuje się inwestycją na przyszłość. W miasteczku Jiang'An w okolicach Wuhan takie rozwiązanie przyniosło oczekiwane rezultaty³⁴.

7. PODSUMOWANIE

Zrównoważony rozwój jest ważnym aspektem w utrzymaniu społecznego, kulturalnego, ekonomicznego i historycznego charakteru zabytkowych obszarów miejskich. Do utrzymania i polepszenia jakości życia rehabilitacja terenów dawnych koncesji musi odbywać się w harmonii z nowoczesnym charakterem działalności, ale bez poświęcania dziedzictwa i korzeni, z których wywodzi się *status quo* miasta³⁵.

W obszarze konurbacji, którą wraz z Hanyang i Wuchang tworzy Wuhan, można zaobserwować działania mające na celu osiągnięcie zrównoważonego rozwoju. Omówiono je (wraz z propozycją kolejnych) oraz ich zróżnicowany wpływ społeczny, kulturalny i ekonomiczny na sytuację dziedzictwa Hankou. Warto wspomnieć, że mieszkańcy miasta jako grupa społeczna również są tutaj uznawani za jeden z ważniejszych elementów złożonego procesu, jakim jest funkcjonowanie miasta. Podsumowując, metodologia zrównoważonego rozwoju musi brać pod uwagę wszystkie aspekty społeczne, ekonomiczne i polityczne w momencie podejmowania decyzji, które mają wpływ na miasto jako złożony organizm.

Istnieją rozwiązania prawne, mające na celu regulację statusu zabytkowego obszaru Wuhan, zwłaszcza dawnych koncesji międzynarodowych w Hankou. Niestety, nie są one wystarczająco jednoznacznie sformułowane, aby chronić dziedzictwo ostatnich dwóch stuleci. Należy dążyć do wprowadzenia kolejnej poprawki do ustawy o ochronie dziedzictwa narodowego Chin, a proces ten musi zostać pobudzony z poziomu władz lokalnych. Jednak, aby mogło to nastąpić, musi zostać przeprowadzona rehabilitacja okresu historii powiązanego z koncesjami. Konieczna jest ona do podniesienia świadomości wartości tego dziedzictwa wśród społeczeństwa. W przypadku Hankou, za przykładem koncesji w Szanghaju czy Tiencinie, należy również dążyć do wykorzystania potencjału komercyjnego i reprezentacyjnego obszarów postkolonialnych.

Omówiony przykład dawnych koncesji zagranicznych w Hankou, umieszczonych w konurbacji Wuhan, pokazuje, iż aby utrzymać tożsamość miasta, musimy tworzyć architekturę i utrzymywać środowisko, które pasuje do wcześniej istniejącej koncepcji urbanistycznej. Nie oznacza to wcale ograniczenia czynności do ochrony, ale zezwolenie na projektowanie nowych obiektów w harmonii z historyczną architekturą, bez zaburzania oryginalnej tkanki miejskiej.

Il. 1. Mapa Hankou z ok. 1875 roku. Hubei Hankou zhen jie dao tu / Hubei guan shu ju bian zhi, [w:] Fang si kan, Qing Guangxu 3 nian, Hubei 1877 (źródło: <https://www.loc.gov/resource/g7824h.ct003066/>)

Il. 2. Widok na brytyjską część koncesji w Wuhan na pocztówce z 1931 roku. Wuhan 1931 (źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:A_Postcard_of_Wuhan_Bund_from_1931.jpg)

Il. 3. Koncesja międzynarodowa w Szanghaju, fragment promenady przy rzece w latach 30. XX wieku. Shanghai survey 1840s – 1940s, Jiangsu 1951 (źródło: <http://www.flickr.com/photos/hq31/2154216483/>)

Il. 4. Koncesja międzynarodowa w Szanghaju, fragment promenady przy rzece w 2006 roku. Autor: Matthew Booth (źródło: <https://www.flickr.com/photos/matbooth/380494440/>)

II. 5–6. Koncesja międzynarodowa w Szanghaju, fragment promenady przy rzece w 2008 i 2010 (po renowacji). Materiały prasowe informacji turystycznej miasta Shanghai, Shanghai 2011 (źródło: <https://www.flickr.com/photos/bricoleurbanism/3409148424/>)

II. 7. Budynek w stylu renesansowym (numer katalogowy 140) w brytyjskiej koncesji w Hankou, zachowany w bardzo dobrym stanie. Bund #140, [w:] Quartier Anciennes de concession de Wuhan (źródło: <http://www.village-ginkgo.com/quartier-des-anciennes-concessions-a-wuhan/>)

Il. 8. Budynek dawnego konsulatu brytyjskiego w Hankou zniszczony przez samowole budowlane. Le consulat anglaise, [w:] Quartier Anciennes de concession de Wuhan
(źródło: <http://www.village-ginkgo.com/quartier-des-anciennes-concessions-a-wuhan/>)

Il. 9. Budynek mieszkalny w dawnej francuskiej koncesji w Hankou, którego cechy charakterystyczne i styl są ledwo widoczne po dewastacji i przez nieprzemyślane modyfikacje elewacji. Le batiment residentiale, [w:] Quartier Anciennes de concession de Wuhan
(źródło: <http://www.village-ginkgo.com/quartier-des-anciennes-concessions-a-wuhan/>)

PRZYPISY

- ¹ T. Johnson, *Far From Home: Western Architecture in China's Northern Treaty Ports*, Old China Hand Press, 1996.
- ² M.in. D.J. Zhou, *Hankou's concession, A Study of Historical Sociology*, Tianjin Education Publication House, 2009; J.C. Yuan, *History of Concession Districts in Hankou*, Wuhan Publishing House, Wuhan 2013.
- ³ M.in. H.A. Franck, *Roving Through Southern China*, Century Co., New York–London 1925; B. Dean, *Sino-British diplomacy in the 1860's: the establishment of the British concession at Hankow*, Harvard-Yenching Institute, 1972; R. Lee, *France and the exploitation of China, 1885–1901: a study in economic imperialism*, Oxford University Press, Hong Kong–New York 1989; J. Mollet, X. Guo'an, R. Pratt, *Wuhan: Hankou-Wuchang-Hanyang (meridien on a three-city)*, Friedrich Reinhardt Verlag, Berlin 1994; M. Crinson, *Empire Building: Orientalism and Victorian Architecture*, Routledge, New York 1996.
- ⁴ M.in. W.T. Rowe, *Hankow: Commerce and Society in a Chinese City, 1796–1889*, Stanford University Press, 1984; W.T. Rowe, *Hankow: Conflict and Community in a Chinese City, 1796–1895*, Stanford University Press, 1992; W.T. Rowe, *Urban society in late imperial China: Hankow, 1796–1889*, Stanford University Press, 1980.
- ⁵ R.A. Bickers, I. Jackson, *Treaty ports in modern China: law, land and power*, Routledge, London–New York 2016.
- ⁶ Y. Ding, *Five Misunderstandings of A Historic City and A Forgotten Perspective of Cultural Reorientation – A Case Study of Wuhan City*, [w:] 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: *Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible*, 29 września – 4 października 2008, Quebec, Kanada [publikacja pokonferencyjna].
- ⁷ H. Huan et al., *Cultural heritage conservation in historic Wuhan*, 44th ISOCARP Congress, Dalian 2008, www.isocarp.net/data/case_studies/1177.pdf (dostęp: 29.03.2017).
- ⁸ Z.L. Wu, H. Huang, S. Bert, J. Verweij, *Practice of cultural ecology concept in Wuhan concession area, China. Proceedings of the Institution of Civil Engineers – Urban Design and Planning*, Dalian 2015.
- ⁹ *Preservation plan of Yiyuan road Historical Cultural District*, Wuhan planning Bureau, Wuhan 2009; *Detailed plan of Eryao road area*, Wuhan planning Bureau, Wuhan 2009.
- ¹⁰ Mapa Hankou [w:] Hubei Hankou zhen jie dao tu / Hubei guan shu ju bian zhi, [w:] Fang si kan, Qing Guangxu 3 nian, Hubei 1877; dostępne w Bibliotece Kongresu, źródło: <https://www.loc.gov/resource/g7824h.ct003066/> (dostęp: 01.06.2016).

- ¹¹ Mapa Hankou, Hanyang i Wuchang z roku 1915, [w:] *An Official Guide to Eastern Asia, Volume IV: China. Published by The Imperial Japanese Government*; źródło: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d0/Hankow_1915.jpg (dostęp: 01.06.2016).
- ¹² Mapa Hankou, Hanyang i Wuchang z czasów II wojny światowej, sporządzona przez armię amerykańską, [w:] Biblioteka University of Texas, Austin, TX; źródło: http://www.lib.utexas.edu/maps/ams/china_city_plans/txu-oclc-6566099.jpg (dostęp: 01.06.2016).
- ¹³ T. Johnson, *Far From Home: Western Architecture in China's Northern Treaty Ports*, Old China Hand Press, Shanghai 1996, s. 16.
- ¹⁴ Y. Ding, *Five Misunderstandings...*, *op. cit.*, s. 5.
- ¹⁵ *Ibidem*, s. 3.
- ¹⁶ H.Th. Gould, *An American in China 1936-39. A memoir*, Greatrix Press, New York 2005, s. 26.
- ¹⁷ M. Moore, *Shanghai reopens Bund after £280m restoration*, the Telegraph [online], 26.03.2010, s. 2.
- ¹⁸ *Ibidem*.
- ¹⁹ M. Moore, *Shanghai reopens...*, *op. cit.*, s. 2.
- ²⁰ Y. Ding, *Five Misunderstandings...*, *op. cit.*, s. 5.
- ²¹ *Ibidem*, s. 4.
- ²² *Cultural Relics Protection Law of the People's Republic of China (2013 Amendment) [Revised]*, Standing Committee of the National People's Congress, Pekin 2013, s. 31.
- ²³ *Ibidem*, s. 1.
- ²⁴ *Ibidem*, s. 4.
- ²⁵ H. Huan et al., *Cultural heritage...*, *op. cit.*, s. 5.
- ²⁶ Y. Ding, *Five Misunderstandings...*, *op. cit.*, s. 5.
- ²⁷ D. Hoiberg, *The Wuchang Uprising on Double Ten – 10/10/1911*, [w:] Encyclopedia Britannica Blog [online], s. 2.
- ²⁸ Y. Ding, *Five Misunderstandings...*, *op. cit.*, s. 3.
- ²⁹ H. Huan et al., *Cultural heritage...*, *op. cit.*, s. 2.
- ³⁰ *Ibidem*, s. 4.
- ³¹ *Ibidem*, s. 5.
- ³² *Ibidem*, s. 4.
- ³³ *Ibidem*.
- ³⁴ *Ibidem*.
- ³⁵ H. Elborombalyilaka, *Sustainable Methodology for Architecture and Urban Conservation of Heritage Areas: Theatrical and Application* [online], s. 14.

LITERATURA

- Cultural Relics Protection Law of the People's Republic of China (2013 Amendment) [Revised]*, Standing Committee of the National People's Congress, Pekin 2013; <http://en.pkulaw.cn/display.aspx?cgid=206076&lib=law> (dostęp: 29.03.2017).
- Ding Y., *Five Misunderstandings of A Historic City and A Forgotten Perspective of Cultural Reorientation – A Case Study of Wuhan City* [online], 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: *Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible*, Quebec 2008; http://www.international.icomos.org/quebec2008/cd/toindex/77_pdf/77-fD87-92.pdf (dostęp: 29.03.2017).
- Elborombalyilaka H., *Sustainable Methodology for Architecture and Urban Conservation of Heritage Areas: Theatrical and Application* [online]; https://www.academia.edu/23273290/Sustainable_Methodology_for_Architecture_and_Urban_Conservation_of_Heritage_Areas_Theatrical_and_Application (dostęp: 29.03.2017).
- Gould H.Th., *An American in China 1936–39. A memoir*, Greatrix Press, New York 2005.
- Johnson T., *Far From Home: Western Architecture in China's Northern Treaty Ports*, Old China Hand Press, Shanghai 1996.
- Hoiberg D., *The Wuchang Uprising on Double Ten – 10/10/1911*, [w:] *Encyclopedia Britannica Blog* [online], 10.10.2011; <http://blogs.britannica.com/2011/10/wuchang-uprising-double-ten-10101911> (dostęp: 29.03.2017).
- Huan H. et al., *Cultural heritage conservation in historic Wuhan*, 44th ISOCARP Congress, Dalian 2008; www.isocarp.net/data/case_studies/1177.pdf (dostęp: 29.03.2017).
- Moore M., *Shanghai reopens Bund after £280m restoration*, the Telegraph [online], 26.03.2010; <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/china/7527106/Shanghai-reopens-Bund-after-280m-restoration.html> (dostęp: 13.01.2018).

Ikonografia

- Mapa Hankou, Hanyang i Wuchang z czasów II wojny światowej, sporządzona przez armię amerykańską, [w:] Biblioteka University of Texas, Austin, TX; http://www.lib.utexas.edu/maps/ams/china_city_plans/txu-oclc-6566099.jpg (dostęp: 01.06.2016).
- Mapa Hankou, Hanyang i Wuchang z roku 1915, [w:] *An Official Guide to Eastern Asia*, Vol. IV: *China. Published by The Imperial Japanese Government*; https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d0/Hankow_1915.jpg (dostęp: 01.06.2016).
- Mapa Hankou [w:] Hubei Hankou zhen jie dao tu/Hubei guan shu ju bian zhi [w:] Fang si kan, *Qing Guangxu 3 nian*, Hubei 1877, dostępne w Bibliotece Kongresu; <https://www.loc.gov/resource/g7824h.ct003066/> (dostęp: 01.06.2016).